

odnosno u pravcu pronalaženja žarišta 'pozitivne energije' na Kosovu, među Albancima, preobražaj nemoguć" (Blagojević, 1991). Ideja je eksplicirana i razrađena početkom 90-ih u tvrdnjama da je nacionalne probleme trebalo nekada rešavati, kao npr. u Makedoniji i Metohiji, "možda uz razmenu stanovništva dvosmernim preseljavanjem" (Ivić, 1991), ili, da su u tom trenutku moguća i "planska preseljenja i razmena stanovništva što je najteže, najbolnije, ali je i to bolje od života u mržnji i međusobnom ubijanju" (Čosić, u: Vučelić, 1992). U funkciji očuvanja ideje kao "alternative" za budućnost, danas se još jednom rehabilituje, uz nacionalizam, i njegovo omiljeno sredstvo, preseljenje stanovništva. Svetozar Stojanović tako 2000. navodi da u izboru između manjeg i većeg zla treba birati manje, a manje zlo od rata je "sporazum o dobrovoljnoj i mirnoj deobi teritorija i dobrovoljnom i mirnom preseljenu" (Stojanović, 2000).

Uverenje da je moguće stvaranje nacionalno "čiste" države čak i sa ovom krajnjom merom nije novo. Posle Berlinskog kongresa nasilno su iseljeni Albanci iz novooslobođenih krajeva, što su osudili i mnogi savremenici, a sa motivom, kako navodi Hadži-Vasiljević "da se od Srbije stvori čisto srpska, nacionalna, država; da se, kao što je i veliki pesnik srpski Njegoš osećao, očisti zemlja od nekrsta" (Hadži-Vasiljević, 1909). "Prilikom pretresanja pitanja o iseljavanju Arnauta u vojničkim krugovima, načelnik Vrhovne Komande je uzvikivao kako neće, kako nikako ne želi da i Srbija ima svoj Kavkaz protivu iseljenja Arnauta iz Vranjskog okruga usprotivio se ondašnji komandant Šumadijskog Kora general Jov. Belimarković. Ako se i preko toga hoće, da se krši reč prema Arnautima, i da se oni sele preko granice, tražio je Belimarković, da Vrhovna Komanda prvo njega smeni pa iseljavanje Arnauta izvrši. Kao Belimarković govorili su i predlagali Vrhovnoj Komandi i mnogi drugi komandanti i viši oficiri, koji su u toku ratova i posle ovih upoznali Arnaute, koji su ostali u Srbiji, kao dobre, radene, i mirne ljude U isto vreme s naredbama o iseljavanju Arnauta preko granice, slate su i naredbe, da se Srbi s one strane granice doseljavaju ovamo u Srbiju" (Hadži-Vasiljević, 1909). I kasnijih decenija bilo je autora koji su verovali da putem preseljenja stanovništva može da se postigne nacionalni ideal. Tako je Spiridon Gopčević krajem 19. veka, iako je smatrao sebe "najtrpeljivijim čovekom u verozakonskim stvarima", pišući o Bosni, tvrdio da islam treba "utamaniti u interesu kulture", odnosno, da austrijska vlast umesto "maženja" treba Muslimanima da stavi na volju "ili da se odreknu islama, ili da se isele ostavivši svoje imanje". Tvrdio je da bi u tom slučaju 90 procenata "muhamedovskih stanovnika" Bosne, "smatrali kao probitačnije, da se pokrste" (Gopčević, 1890). I kod Stojana Protića može se naći kao krajnja mogućnost zahtev za preseljenjem stanovništva. Pišući o osvajanju severne Albanije, podrazumevao je da Albanci mogu da ostanu pod srpskom vlašću jer su "oni uvek do sad bili pod tuđom vlašću" a ako to ne žele "za njihov broj ima dovoljno mesta i oko staroga im stožera u primorju, tako da tu svi mogu stati, ako se ne sviđa onima od njih koji bi pod srpskom vlašću ostali sa Srbima živeti" (Balkanikus, 1913). Čak je i Jovan Cvijić koji je najbolje znao do koje mere je balkansko stanovništvo izmešano, pisao da kako bi se olakšalo stvaranje nacionalnih država, "što je moguće čistijih u etnografskom pogledu, treba možda istupiti razmeni stanovništva s jedne i s druge strane granica pomažući dobrovoljno iseljavanje, pa čak može biti i razmenu zemalja. Tako bi se izvršilo političko grupisanje stanovništva u predelima, gde je ono entografski vrlo izmešano" (Cvijić, 1919). Međutim, pišući o impulsima za iseljavanje Muslimana iz Bosne koji dolaze od mladoturaka i od austrijske uprave, Cvijić je beležio i nešto sasvim suprotno. Zamerao je što "misle i jedni i drugi da mogu jedne narodne grupe iseljavati, a druge na njihovo mesto dovoditi, kao što hemičar menja reakcije da bi napravio novo hemijsko telo". Priznavao je da "nema većih patnji kojima bi narodne mase bile izložene no što su ove bosanskih muhadžira" i suprotstavljao se njihovom iseljavanju argumentujući to štetom "za našu narodnost" jer "nesumnjivo je da se njihovim iseljavanjem znatno smanjuje broj ljudi, koji govore srpskim jezikom", pa je zaključivao da je "najveća opasnost" za srpsku narodnost "što će iza bosanskih muhadžira ostati prazne zemlje" a "one mogu biti naseljene strancima". Tvrdio je da "nije dovoljno samo otkupljivati zemlje, koje ostanu iza mehamedanaca u Bosni, već treba sprečiti da se na njima naseljavaju stranci. Treba naseljavati Srbe, Hrvate i Slovence" (Cvijić, 1910).

Pred Drugi svetski rat Čedomil Mitrinović je sa odobravanjem pisao o pomenutom iseljavanju Albanaca posle Berlinskog kongresa, žaleći što ista akcija nije vršena i posle 1918. već "propustivši da jednom za uvek rešimo ovaj problem naseljavanjem našeg i raseljavanjem inorasnih elemenata, propustili smo to da osiguramo neposrednu etničku vezu između severnih i južnih srpskih naselja, kakva je veza neosporno funkcionisala sve do poznog srednjeg veka" (Mitrinović, 1939). Mitrinović navodi da su se "Arnauti, u svojoj penetraciji prema Severu, zaustavili kod Paraćina i Jagodine, odakle ih je iščistio Karađorđe za vreme prvog ustanka. Kako je koji kraj postupno oslobođavan, vršeno je i čišćenje ovih elemenata i ispravljanje njihovih uzurpacija sve do 1878, a tada se stalo, jer se do 1912. Srbija nije mogla širiti u tim krajevima. Po oslobođenju Južne Srbije počeo je intenzivan rad na čišćenju tih elemenata, ali je svetski rat omeo taj posao, koji je trebalo odmah nastaviti još u prvim danima oslobođenja, 1918–19. Umesto čišćenja i sredenja ovoga pitanja, mi smo uzurpatorima dali ne samo sva građanska prava i slobode, s tajnim pravom glasa, nego smo ozakonili i njihove uzurpacije" (Mitrinović, 1939). U toku Drugog svetskog rata i Lazar Marković je prihvatao kao moguće rešenje razmenu stanovništva iz uverenja da je razgraničenje sa Hrvatima moguće "zajedničkom dobrom voljom i u pomirljivoj atmosferi", pri čemu bi "eventualno preostalo jezgro oba dela" moglo biti rešeno preseljavanjem "u cilju otklanjanja bilo kakvog razloga za buduće nesporazume i sukobe" (Marković, 1940–ih).

Najvideniji među posleratnim emigrantskim piscima, reprintovan 1992. bio je Lazo Kostić za kojeg je pitanje razmene stanovništva u razgraničenju Srba i Hrvata bilo najnormalniji put stvaranja doslovno "nacionalne" države. Verovao je da će razgraničenje "dovesti do pomeranja stanovništva, i srpskog i hrvatskog, i to do seobe u sasvim različite predele od onih u kojima su ti eksponirani delovi naroda do tada živeli. Ako to pogodi i jedan deo muslimana Bosne i Hercegovine ne može se smatrati nekom naročitom nepravdom. Srbi ništa drugo muslimanima ne čine negde svojim najrođenijim sunarodnicima. A zaista je neprirodno i nemudro od Srba zahtevati da prema svakome imaju obzire više nego prema sebi"